

ТУРДИЕВА Дилафруз Махмуджановна
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Диншунослик ва жаҳон динларини
қийсий ўрганиш UNESCO кафедраси катта
ўқитувчиси
E-mail: dilyadiamond@gmail.com

ЖАНУБИ-ШАРҚИЙ ОСИЁДА ҚАДИМГИ ДИНИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ВА УЛАРНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ

ДРЕВНИЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ УЧЕНИЯ В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ И ИХ РОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ

ANCIENT RELIGIOUS TEACHINGS IN SOUTHEAST ASIA AND THEIR ROLE IN SOCIETY

Аннотация: Мақолада, ҳозирги кунда Жануби-Шарқий Осиё минтақаси, жумладан Малайзия ҳудудида жаҳон динларидан ҳисобланган буддавийлик ва ислом асосий мавқега эга бўлган динлардан экани, ушбу динларнинг кириб келиши ҳам ҳиндуийлик дини каби бошқа ўлкаларда кечган жараёнлардан фарқли ўлароқ ўзига хос хусусиятларга эга бўлгани, минтақанинг исломлашуви бир неча ўн йиллар, ҳатто асрлар давомида кечган бўлсада, бу минтақада арабларнинг ҳарбий ҳаракатлари кузатилмагани ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: ислом, буддавийлик, миссионерлик, Жануби-Шарқий Осиё, ҳиндуийлик, багрикенглик, Малакка.

Аннотация: В статье отмечается, что буддизм и ислам, которые в настоящее время являются основными мировыми религиями в регионе Юго-Восточной Азии, включая Малайзию, входят в число основных религий, распространение этих религий также имел свои особенности, как индуизм, в отличие от процессов, происходивших в других странах, хотя исламизация региона продолжалась десятилетиями, даже веками, в регионе не наблюдались арабские военные действия.

Ключевые слова: ислам, буддизм, миссионерство, Юго-Восточная Азия, индуизм, толерантность, Малакка

Abstract: The article notes that Buddhism and Islam, which are currently the main world religions in the region of Southeast Asia, including Malaysia,

are among the main religions, the spread of these religions also had its own characteristics, like Hinduism, in contrast to the processes that took place in other countries, although the Islamization of the region has continued for decades, even centuries, the region has not seen Arab military action.

Keywords: islam, buddism, missionary, Southeast Asia, Hinduism, tolerance, Malacca.

КИРИШ

Жануби-Шарқий Осиё минтақаси диний эътиқодига кўра 3 ҳудудга бўлинади: биринчиси, аҳолисининг 90%дан ортиғи буддавийлик динига эътиқод қилади ва бунга Ҳиндихитой давлатлари қиради. Иккинчиси, аҳолисининг аксарияти мусулмон бўлган давлатлар, буларга Индонезия, Малайзия, Бруней ҳамда Филиппиннинг жанубий қисмлари қиради. Учинчи ҳудуд аҳолисининг аксарияти христианликнинг католик йўналишига эътиқод қилувчилардир, бу ҳудуд таркибига Филиппиннинг асосий қисми ва Шарқий Тимор қиради [8:16].

Бу минтақада милонинг илк асрларидаёқ ўзига хос тараққиёт пайдо бўлган. Ҳозирги кунда Жануби-Шарқий Осиё минтақасини ўрганаётган олимлар фикрича, ушбу минтақа ривожланиши ва гуллаб-яшнашида Ҳиндистон ва у ерда мавжуд бўлган ҳиндуийлик ва буддавийлик динларининг таъсири жуда катта бўлган, шу туфайли улар ушбу тараққиётни “Ҳинди-Буддавий” маданият деб номлашмоқда. Бунинг ҳам ўзига хос сабаблари мавжуд. Агар биз Жануби-Шарқий Осиё минтақасидаги давлатларнинг диний ҳолатига эътибор берсак, минтақадаги мавжуд давлатларнинг барчасида буддавийлик динининг алоҳида ўрни мавжуд эканини кўришимиз мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ

Маълумки, ҳиндуийлик Ҳиндистонда пайдо бўлган ва асосан ҳиндлар эътиқод қиладиган диндир. Қадимий ведалар диний-фалсафий таълимоти ва брахманликка таянган ушбу дин милот бошларида бутун Ҳиндистон ҳудудида ҳукмронлик қила бошлади ва тез суратлар билан Ҳинди-Хитой ва Индонезияда тарқалди. Кейинчалик бу Малай ва бошқа давлатлар ҳудудига ҳам кириб келди. Қадимги Малайзия ҳудудида ушбу диннинг тарқалишига маълум

даражада ҳинд ҳаммоллари ўз ҳиссаларини қўшган бўлсалар, XIX-XX асрларга келиб ушбу ҳудудга эркин кўчиб ўтаётган ҳинд ишчилари нафақат ҳиндуий диний-маданий таркибий қисмларини сақлаб қолишга, балки уни ривожлантириш ва юксалтиришга ҳам ҳаракат қилганлар. Даврлар ўтиб Жануби-Шарқий Осиё минтақасига кўчиб ўтаётган ҳиндлар ўзлари билан бирга брахманлик ва буддавийлик динларини ҳам олиб кирганлар.

Ҳиндуийлик дини ҳинд саройлари дабдабаларига тақлид қилган маҳаллий давлат раҳбарлари томонидан қабул қилина бошлади. Буддавийлик дини эса, аксинча қашшоқликда яшовчи буддавий дарвешлари ёрдамида кириб келган [10].

Ҳиндуийликни қабул қилган ҳукмдорлар ўзларини Шива, Вишну ёки Харихара худоларига ўхшатиб илоҳийлаштириш мақсадида ҳинд брахманларини таклиф қилганлар. Ҳукмдорларнинг янги исмлари улар тенглаштирилган худолар номи билан бирга тилга олинган.

Аста-секинлик билан санскрит саройларнинг муқаддас тилига айланган. Вақт ўтиши билан эса, ҳинд ёзувлари маҳаллий тиллардаги бадий асарлар учун соддалаштира бошланган. Буни бизгача яван, малай, монск ва кхмер тилларида етиб келган ёзувларда кўришимиз мумкин.

“Ҳинд мустамлакаси” тинч кечган жараён ҳисобланади. Унинг илк тарқатувчилари кампонг – қирғоқ бўйи аҳолиси билан савдо алоқаларини боғлаган ҳинд савдогарлари бўлган. Бу ерга келган ҳинд савдогарлари маҳаллий оила қизлари билан турмуш қурганлар, бунинг натижасида қирғоқ бўйи аҳолиси орасига ҳиндуийлик дини ва маданияти кириб кела бошлаган. Баъзида ҳиндлар орасидан бошлиқлар тайинланган ёки ҳудудда ҳинд оилаларининг кўчиб келиб яшаши кузатилган [9:12].

Аввалига Малайзия ҳудудига савдогарлар баъзи-баъзида келган бўлсалар, милоннинг бошларига келиб нафақат савдогарлар балки ҳиндуийлик дини руҳонийларининг ҳам ҳудудга кириб келиш оқими кучая бошлаган, бунга сабаб эса, Жануби-Шарқий Осиё минтақаси ҳудудларида мавжуд бўлган турли зираворлар, қимматбаҳо тошлар ва тилланинг

кўп бўлганидир. Кейинчалик бу омиллардан буддавийлик дини миссионерлари ҳам усталик билан фойдаланганлар.

Малакка ярим оролидаги илк давлатлардан бири ҳозирда Жанубий Таиландга тегишли бўлган ҳудудда жойлашган Таккола ҳисобланса, айнан Малайзия ҳудудидаги илк давлат Кедах бўлгани ҳақида Ҳинд манбалари гувоҳлик беради. Бу ҳақдаги маълумотлар милодий II аср охири ва III аср бошларига тааллуқли тамил шеърятига оид “Паттинапалаи”да ҳам учрайди [9].

Аслида Жануби-Шарқий Осиёнинг ҳар томонлама ривожланишига ҳинд маданияти туртки бўла олди холос, чунки жамиятнинг ўзи бу каби ўзгаришларга тайёр турган эди. Ҳиндлар билан ўрнатилган алоқалар эса синфий жамиятнинг пайдо бўлишини тезлаштириб юборди холос. Шунингдек, кейинчалик ҳиндуийлик дини ибодат ва маросимлари буддавийлик дини билан бирга ривожланди.

Ҳозирги кунда Жануби-Шарқий Осиё минтақаси, жумладан Малайзия ҳудудида жаҳон динларидан ҳисобланган буддавийлик ва ислом асосий мавқега эга бўлган динлардан ҳисобланади.

Бу ҳудудга буддавийлик ва ислом динларининг кириб келиши ҳам ҳиндуийлик дини каби бошқа ўлкаларда кечган жараёнлардан фарқли ўлароқ ўзига хос хусусиятларга эга.

Буддавийлик дини милотдан аввалги II–III асрларда тинч йўл билан саёҳатчи руҳоний ва буддавий савдогарлар орқали кириб келган. Лекин туб аҳоли учун Ҳинд маданияти юқори даражадаги маданият ҳисобланган. Шунинг учун ушбу минтақа аҳолиси буддавийлик динини ҳиндуийлик дини ва руҳларга сиғиниш одатлари билан уйғунлаштирган ҳолда қабул қилганлар. Аҳолининг кичик қатламигина буддавийликка “нирвана” – яъни, “олий ҳақиқатга эришиш” учун эътиқод қилар эдилар. Кўпгина қисми эса дунёвий ишлар ва муаммоларни ҳал қилиб бера оладиган дин сифатида қабул қилганлар ва эътиқод қилганлар. Буддавийлик дини бу минтақада мавжуд бўлган ҳиндуийлик ва бошқа турли динларни сиқиб чиқара олмаган, шунинг учун ҳам олимлар буни “Ҳинди-Буддавий” маданият деб эътироф этганлар.

“Танътанъ” хитой тарихий манбасида шох атрофидаги мансабдор шахсларнинг барчаси

брахманлар бўлгани ҳақида маълумотлар мавжуд [9:21].

Хитой тарихий солномаси “Лян шу”да келтирилган маълумотларга кўра, Кедахда топилган буддавий санскрит ёзувлари милодий IV-V асрларга оид тарихий манбадир. Бундан ташқари бу ердан будда ибодатхоналари, ҳинд кулолчилик мактаби таъсирида ясалган Будда ҳайкалчалари топилган.

Паньпаньда эса, буддавийлик руҳонийлари муқаддас китобларни ўрганадиган 10 та махсус ибодатхона мавжуд экани ва у ердагилар винодан тийилиб гўшт ейишлари ҳақида ҳам сўз юритилган [9:23].

Шуниси эътирофга лойиқки, милодий V-VI асрлардан бошлаб Хитойга Малакка ярим оролидан буддавийлик ёдгорликлари етказиб берилган.

Шунингдек, 671 йилда хитой буддавий-роҳиб И Цзиннинг Ҳиндистонга сафари чоғида Шарқий Суматрада жойлашган Шривиджая давлатига ташриф буюради, унинг гувоҳлик беришича, ўша вақтдаёқ бу давлат Жануби-Шарқий Осиёдаги махаяна йўналишидаги буддавийлик маркази ҳисобланган, 683-686 йилларда Шривиджая буддавий князлиги деб ҳам номланган [9]. Шайлендралар сулоласидан бўлган махараджа Вишну ҳукмронлиги (775-782 йиллар) даврида эса, буддавийлик ибодатхоналарининг қурилиши бошланган, булар ичида энг йирик ибодатхона Боробудур ўлмас ёдгорлик ҳисобланади.

Ислом дини ҳам Жануби-Шарқий Осиё минтақасида кенг тарқалиш билан бирга у ерда мавжуд динлар таъсирида ривожлана борди ва вақтлар ўтиши билан атрофидаги бошқа динлар одатлари билан синкретлашув жараёни бошланди. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, ислом дини кириб келган вақтда аҳоли уни бегона бир дин сифатида эмас, балки ўзларида аввалдан мавжуд эътиқод сифатида қабул қилганлар.

Бугунги кунда Малайзия федерациясида ислом дини асосий дин ҳисобланади ва аҳолининг 90% шу динга эътиқод қилади. Лекин шуни ҳам эътироф этиш жоизки, у ердаги мусулмонлар бир-биридан фарқ қилади. Яъни, минтақанинг тоғли ҳудудларида яшаётган мусулмонлар соф ислом дини ақида ва тамойилларига эътиқод қилсалар, минтақанинг

қолган қисмидаги мусулмонлар атрофдаги динлардан таъсирланган ислом динига эътиқод қиладилар. Шунини ҳам эътироф этиш мумкинки, бу минтақада ислом дини таъсирида муқаддаслаштирилган жой ҳамда зиёратгоҳлар барпо этилган ва улар ҳозирги кунгача сақлаб қолинган.

Бу ҳудудга ислом тинч йўл билан кириб келди. Минтақанинг исломлашуви бир неча ўн йиллар, ҳатто асрлар давомида кечган бўлсада, бу минтақада арабларнинг ҳарбий ҳаракатлари кузатилмади.

Ушбу ҳудуд халифаликлар пайдо бўлаётган даврда арабларнинг босқинига дуч келмаган бўлсада, VII-VIII асрлардаёқ араб савдогар аҳолиси бу ерга кириб келган эди. Бу каби мустамлакалар Узоқ Шарқ ва Жанубий Осиёни Араб ярим ороли билан туташтирувчи денгиз йўллари орқали пайдо бўлар эди. Айнан шу каби мустамлакалар исломлаштириш маркази бўлиб қолди. Х.Снук Хюргронье, И.Гольдциер ва шу каби машҳур исломшунос тарихчилар, бу ҳудудда ислом динининг тарқалишида арабларнинг ўрни жуда катта, деган фаразни танқид қилганлар. Улар Ҳиндистон ва Эрондан келган аҳоли ҳам ушбу минтақада ислом динининг тарқалишига ёрдам берганлар, деган ғояни илгари сурганлар [5:15]. Улар мазкур минтақанинг турли бурчакларида асос солган савдо марказларининг кўпчилиги ҳозирги кунгача мавжуд бўлиб, уларнинг аксарияти диний фаолият марказлари сифатида маҳаллий мусулмонларни ташқи ислом олами билан боғлаб туради [3:44].

Бу ерларга исломнинг ғайриараблар томонидан киритилиши ҳам ўз таъсирини қолдирди. Минтақадаги ислом ўрта асрларда Арабистонда мавжуд бўлган ислом кўринишидан фарқ қилган. Яъни, унда маҳаллий анъаналар билан исломнинг кириб келишида муҳим ўрин эгаллаган ҳинд, форс ва бошқа миллатлар урф-одатлари ҳам аралашиб кетган [1:132].

XIII аср охирида Жануби-Шарқий Осиёда ислом даъватчилари у ерлик аҳолининг аксарият қисмини ислом динига эътиқод қилишларига сабабчи бўлганлар. Буни 1292 йили Суматрадаги Перелак портига келган Марко Поло ҳам бу ердаги аҳоли аллақачон ислом динига эътиқод қила бошлаганини таъкидлаган [11:75].

XI-XIII асрларда ислом динини маҳаллий аҳоли орасида биринчи бўлиб Малакка ярим

оролининг соҳил минтақалари ва Суматра оролининг шимолий қисмида яшовчи халқлар қабул қилдилар [6:140]. Натижада XV асрда тараққий этган Малакка Султонлигидан чиққан дин тарқатувчи савдогарлар ўз фаолиятларини кенгайтириб юбордилар. XV-XVII асрларда Ява, Бруней, XV-XVI асрларда Ғарбий Суматра, XV асрнинг иккинчи ярмида Патани, XIV-XV асрларда Сулу ва Минданао, XV-XVIII асрларда Аракана ороллари аҳолиси исломни қабул қилдилар. Янги дин Ява ороли орқали XVIII-XIX асрларда Жанубий Суматрага, XVI-XVII асрларда Жанубий Калимантанга, XVII асрда Ғарбий Суматра орқали Сулавесига кириб келди. Исломни оммавий тарзда қабул қилиш Сабах ва Саравакнинг энг ичкари минтақаларида юз берган [5:16].

Ғарбий Суматра таъсири остида эса, Малакка подшоҳлиги ислом динини қабул қилган. Бу минтақаларда XV асрнинг ўзидаёқ ислом етакчи динга айланиб улгурган эди [4:79]. Малакка билан бўлган савдо муносабатлар Ява ва Бруней бандаргоҳларига ҳам сезиларли таъсир кўрсатди. Калимантан оролида улар ўз динларига эътиқод қиладиган эргашувчиларни ҳам топдилар. Малакканинг португаллар томонидан 1511 йилда босиб олинishi билан Пряноста ороллари бошлиқлари уларга эргаша бошладилар [8:16].

Ислом динининг ҳукмдорлар томонидан қабул қилиниши бу уларнинг қўл остидагилари ҳам ислом динини тез қабул қилди, дегани эмас эди. Аслида, ҳиндуийлик ва буддавийликнинг ушбу минтақага кириб келиши жараёнида кузатилган вазият ислом билан ҳам рўй берди. Ислом дини турли жойларда мусулмонларнинг маиший ва маънавий ҳаётларига бир хилда кириб боргани йўқ. Бир минтақадаги турли халқлар ва ҳатто турли ҳудудлардаги исломнинг кўриниши бир-биридан фарқ қилади. Ислом ақида ва тамойилларига қаттиқ амал қиладиган халқлар бу – илгари даъватчилар сермахсул фаолият олиб борган ерлардир. Аслида Малай маданияти шаклланган минтақа аҳолиси илгари ҳиндуийлик ва буддавийлик динларининг баъзи жиҳатларини қабул қилганларидек, юз йиллар ичида ислом динининг ҳам баъзи жиҳатларини қабул қилдилар. Ислом аввалги динлар – ҳиндуийлик ва буддавийликка дуч келди ва улар билан бирга мавжуд бўлиб, ўзига хос кўриниш олди.

Ижтимоий муносабатлар аввалги маҳаллий “одат” – оддий ҳуқуқлар билан ҳал қилинган. Ҳеч қандай оммавий намойишлар бўлмади, маданий ҳаётда ҳам ҳеч қандай портлашлар рўй бермади [2:114]. Биринчи ҳолатда мусулмонлар ҳукумат назаридан четда қолган бўлсалар, иккинчи ҳолатда эса, мусулмонлар анъанавий ислом қонунларини сақлаб қолиш учун диққат марказида бўлдилар.

Ушбу давлатнинг ташқи ва ички сиёсатининг ислом оламига таъсири камроқ, чунки Малайзия дунёда энг мўътадил мусулмон мамлакати сифатида намён бўлади.

Шуни ҳам инобатга олиш керакки, ҳозирги кунда бу ҳудудда христиан миссионерлари ҳам кўпайиб қолган, улар асосан аҳолининг камбағал қатламига ижтимоий ёрдам кўрсатган ҳолда ўз фаолиятларини олиб борадилар. Шу туфайли ҳам ҳозирда бу минтақада христианлик дини кўпайиб бормоқда. Бу албатта, ўзга дин вакилларига нисбатан ёмон кўз билан қараш, уларни камситишни аңлатмайди.

Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бу минтақада бир вақтнинг ўзида бир неча дин вакиллари истиқомат қиладилар. Улар ўртасида ўзаро адоват, хусумат ёки қарама-қаршилиқлар мавжуд эмас. Бир дин вакили ўзга дин вакилига душман сифатида эмас, балки аксинча, ўзининг биродари ёки ўз динининг вакили сифатида қарайди, бир-бирини камситмайди.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, буддавийлик ва ислом динларининг бу минтақада тез ва қаршилиқларсиз ёйилганига асосий сабаб, туб аҳоли икки диннинг ғоя ва эътиқодлари бир-бирига ўхшаш ва яқин деб тан олганидир. Айниқса, икки диндаги сўфийлик ғоялари ҳам бир-бирига жуда яқин деб ҳисобланади. Бу ҳудуддаги кўп миллатли ва кўп конфессияли вазиятда ҳам турли низолар келиб чиқмаётганидан ибрат ва намуналарни олишимиз мумкин, шунингдек, бағрикенгликнинг илмий тамойилларини ишлаб чиқишда бу минтақани атрофлича ўрганиш ва тадқиқ этишининг ўрни катта аҳамият касб этади.

Жануби-Шарқий Осиёдаги ҳар қандай давлатда ҳам мусулмон жамоаларининг

мавқеини белгилашда ҳукуматнинг қилган ҳаракатлари қанчалик катта бўлмасин, ундаги жамоаларнинг бу ҳаракатларга билдирган муносабатлари янада каттароқ аҳамиятга эга эди. Бу эса уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётига, ички ўзаро муносабатларга, ижтимоий-диний бошқарувнинг табиатига ва бу жамоа ташқи дунё билан алоқаларни қай даражада яхшилашга эришганига боғлиқ бўлди.

Ҳозирда Жануби-Шарқий Осиё минтақасида жуда кўп миллат ва ўндан ортиқ дин вакиллари истиқомат қилади. Аммо диққатга сазовор жиҳати шундаки, миллий ва диний асосдаги низоларни тинчлик йўли билан ҳал қилишга эришишда бу минтақани ўрнатқич сифатида эътироф этиш мумкин.

Бугунги кунда дунё миқёсида экстремизм ва терроризм муаммосини ҳал қилиш долзарб масалалардан бири бўлиб турган айни пайтда диний бағрикенглик, миллатлараро тотувликни таъминлаш барча давлатлар учун зарурий ва устувор йўналиш ҳисобланади.

Диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни юзага келтириш шунчаки иш бўлмай, у ўзининг илмий асосларига эга бўлиши керак. Мазкур асос ва тамойилларни шакллантириш ва мустаҳкамлаш учун алоҳида илмий тадқиқотлар олиб бориш, улар асосида амалий таклифларни бериш талаб этилади. Шунингдек, динларни, айниқса, ислом динини ниқоб қилиб экстремистик ғояларни илгари сураётган гуруҳлар сони ҳам кўпайиб кетмоқда. Шу каби низо ва тушунмовчиликларнинг олдини олиш мақсадида биз нафақат юртимиздаги диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни, балки турли минтақалардаги диний ҳолат билан ёшларимизни таништириш, улар дунёқарабини шакллантиришда кўшни минтақаларни мисол қилиб кўрсатишимиз ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Александров Ю.Г. О социальной структуре яванской деревни. – Аграрные отношения в Юго-Восточной Азии. – М., 1968. – Б. 132.
2. Алиева Б.А. Теория двойственной истины и метод предметного разграничения в современной теологии // Наука и теология. – М., 1972. – Б.114.
3. Бертельс Е.Э. Суфизм и суфийская литература. – Москва: Наука, 1965. – Б. 44.
4. Грюнебаум Г.Э.фон. Классический ислам. – Москва: 1988. – Б. 79.
5. Ионова А.И. Ислам в Юго-Восточной Азии: проблемы современной идейной эволюции. – М., 1981.
6. Мень А. История религии. – М., 1994. – Б. 140.
7. Народы Юго-Восточной Азии. – Москва: Наука, 1966.
8. Нгуен Ван Хуан, Никулин Н.И. Взаимосвязи культур вьетов и других народов Юго-Восточной Азии // «Народы Азии и Африки». 1978, №5.
9. Тюрин В.А. История Малайзии. – Москва: Наука, 1980.
10. Холл Д. Дж. История Юго-Восточной Азии. – М., 1958
11. Шпажников С.А. Религия стран Юго-Восточной Азии. – М., 1980, – Б. 75.